

BANÓ ISTVÁN-DÖMÖTÖR SÁNDOR (szerkesztette): RÉGI MAGYAR NÉPMESÉK. BERZE NAGY JÁNOS hagyatékából; II. bőv. kiadás. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya megyei Szervezete, Pécs 1961.

U mjesecu rujnu ove godine otkrivena je spomen-ploča na zgradi gimnazije u Gyöngyösu (Mađarska) gdje je 14-godišnji gimnazijalac János Berze Nagy (1879—1946) počeo sakupljati narodne pripovijetke. Na prikupljanju i naučnoj obradbi ovog blaga radio je neumorno 52 godine.

Pred nama je jedno njegovo djelo izdano posmrtno u drugom proširenom izdanju: »Stare mađarske narodne pripovijetke iz ostavštine B. N. J.« u redakciji Istvána Banó i Sándora Dömötör. Ono sadrži 76 pripovijedaka zabilježenih između 1880 i 1917. Pripovijetke potječu većinom s perifernih krajeva mađarskoga jezičnog područja.

Osim pripovijedaka, daju se i kratke biografije suradnika, neposrednih popisivača, zatim komentar pojedinih skupina, kao i kritički prikaz literature o tipovima pripovijedaka.

Ova je zbirka u organskoj vezi s monumentalnim djelom Jánosa Berze Nagy »Magyar népmesetipusok« (Tipovi mađarskih narodnih pripovijedaka) objavljenim 1957. gdje je u velikom mnoštvu građe tipološki obrađena i većina pripovijedaka koje se ovdje donose, ali sami ovi tekstovi do sada su bili nepristupačni.

Djelo »Magyar népmesetipusok« predstavlja po opsegu i potpunosti u svojoj vrsti jedinstveno djelo na kojemu je autor radio punih 36 godina. Analizira mađarske narodne pripovijetke uspoređo s paralelnim pripovijetkama drugih naroda sa ciljem da se ustanovi prvobitna slika pojedinih tipova pripovijedaka. Ocjenjuje mađarsko gradivo pripovijedaka iz aspekta komparativne literature, mitologije, povijesti kulture i psihologije naroda.

Za svoga života autor je uspio izdati i jedno veliko djelo u 3 knjige na 1840 strana pod naslovom »Baranyai magyar néphagyományok« (Mađarske narodne predaje iz Baranje).

Od njegovih djela, a ima ih više od 50, veliki dio izlazi pred javnost nastojanjem njegova sina tek sada poslije njegove smrti, pa tako i knjiga koja se navodi u naslovu ovog prikaza.

Bela Römer

JOKSIM RADOVIĆ, ZBIRKA NARODNIH IZREKA. Grafički zavod, Titograd 1962.

Crnu Goru prikazuje autor u ovoj knjizi velikom zbirkom narodnih izreka. Pored njih objavljene su u knjizi narodne kletve, narodni izrazi za blagoslove, narodne uzrečice, izreke za dobre ljudske osobine, narodni izrazi za ljudske mane, narodni izrazi za poniženja i na kraju rječnik. Predgovor je napisao dr Niko S. Martinović.

Ovdje je mnogo građe koje nismo vidjeli ni u jednoj sličnoj zbirci. Ipak, nismo uvijek sigurni da je to prava narodna zbirka. Sakupljač J. Radović, dobar poznavalac narodnoga života, sam kaže da je »živeći duže vremena na Cetinju« skupljao i slušao izreke koje su ga podsjećale na »one koje sam davno slušao pa sam tako ubrzo sabrao masu njih i bacio ih na papir«. U zbirci ima, dakle, građe koja je direktno skupljena u narodu i one druge, koje se Radović sam sjetio. To je na neki način trebalo označiti kod samih tekstova, jer ono čega se je J. Radović »sjetio« ne mora uvijek biti izvorni izraz.

Zbirka je uređena na pomalo zastarjeli i lakši način: tekstovi su svrstani abecednim redom, popraćeni su brojevima, a nekima su dodana i tumačenja u bilješkama pod crtom (fusnotama).

Bilo bi bolje, da je izreke grupirao prema temama, a ne da ih samo u predgovoru navodi N. Martinović. Građa je mogla ostati i u navedenom rasporedu, ali je na kraju trebalo donijeti tablicu svih tema u građi, i to s pomoću brojeva uz tekstove, koji ovako samo grafički djeluju i dobro dolaze pri eventualnom citiranju.

Pisac predgovora ističe da je narod u Crnoj Gori iskustvima neprestano stvarao i izgrađivao svoj filozofski pogled na svijet, ali da se, na žalost, u posljednjih četrdeset godina nitko nije posebno angažirao da to narodno blago skupi. Izuzetak čini J. Radović. Bibliografija radova o poslovicama iz Crne Gore, iako je nepotpuno donijeta u predgovoru, ispravlja donekle izjavu o nedostatku crnogorskih sakupljača, kojih je, kako se tamo vidi, ipak bilo (izostavljen je Mićun M. Pavičević, koji je objavio zbirku »Narodna poređenja (Crna Gora)« u Zborniku za nar. život i običaje, knj. XXX/1, 1935, str. 233—238).

Nikola Bonifačić Rožin

NIKO KURET, ZILJSKO ŠTEHVANJE IN NJEGOV EVROPSKI OKVIR. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana 1963.

Narodne igre kod nas većinom su se samo opisivale. Malo je radova koji su naučno pristupali nekoj igri i tragali za njenim podrijetlom, slijedili razvitak, da bi nakraju utvrdili njeno kulturno, socijalno i nacionalno značenje. Niko Kuret, poznati slovenski istraživač narodnih igara i običaja, sad nam daje studiju takve vrste o jedinstvenoj igri ziljskih Slovenaca.

Ziljsko štehvanje ili razbijanje posude, igru Slovenaca iz Ziljske doline (Gailtal) u Koruškoj (Austrija), autor ne promatra izdvojeno u uskom lokalnom krugu, nego je stavlja u široki evropski okvir. Tako izmiče romantičnim sudovima o podrijetlu ziljske igre i vidi je u toku historijskog razvoja bojnih i sportskih igara od antike do konca feudalne dobe, kao odjek evropskih viteških igara.

Autor iznosi da je prvi opis ziljske igre objavio 1813. u celovskoj »Carinthiji« Urban Jarnik, slovenski lingvist i pjesnik. Otada su domaći i strani pisci, Slovenci i Nijemci, opisivali tu igru i tek u ovom stoljeću znanstveno joj prišli, poput F. Marolta (1935.) koji je svojim pionirskim radom unosi u slovensku folkloristiku. U svojoj biti razbijanje posude jest igra u kojoj treba pogoditi metu. Gadanje je ponekad vježba, ponekad igra. Od pečinskoga čovjeka, preko antičkog vojnika i srednjovjekovnoga viteza do suvremenoga sportaša i nedjeljnog dokolicara, neprekidno se ponavlja u načinu različita, ali u biti uvijek ista vježba ili igra. U literaturi prve vijesti o njima dolaze tek iz rimskog doba, prvoga stoljeća n. e. Rimski vojnici vježbali su se u ratovanju napadajući kolac zaboden u zemlju. Poslije propasti Rimskoga carstva nekadašnje praktične vježbe pojavljuju se kao vježbe i igre u ranom srednjem vijeku. Križari su u zemlju zabadali kolce i na njih vješali štitove za igru koju su nazivali »quintana«. Prvotno je tako bilo nazvano vježbalište, a zatim vježba i igra, i najposlije sama meta. Kvintane u različitim oblicima bile su poznate vitezovima svih evropskih naroda. S vremenom je viši sloj feudalnoga društva ovu igru prepustio građanima i kmetovima te se je u folkloriziranu obliku sačuvala do naših dana na nekoliko mjesta.

U poglavlju »Viteške igre« autor je proučio obilnu literaturu o tim igrama te među njima razlikuje više vrsta: 1. Zive mete; 2. Meta-kvintana; 3. Kvintana-lutka (s imenima Margutte, Saracen, Turčin, Moro, Roland); 4. Kvintana obručić; 5. Utakmice u kostimima i maskama; 6. Giostra u Udinama (1762.). Autor registrira podatke o prostiranju srednjovjekovne kulture po oblasti Balkana, sve do Bizanta. U Carigradu su se priredivala natjecanja na konjima, na posebnom igralištu, sve do dolaska Turaka. U Srbiji je Dušan Sini priredivao juste i bogorde. O viteškim igrama u Bosni svjedoče reljefi na stećcima. U Hrvatskoj je viteška igra alka bila raširena od Dubrovnika do Šibenika i Zadra. Opis alke u Makarskoj 1781. objavljen je u knjižici »Strigliagne alke«, štampanoj 1782. Autor donosi reprodukciju njezina lista i citira odlomke teksta. U Imotskom se alka na konjima izvodila još 1840. Do naših dana sačuvala se još samo u Sinju. Iz dubrovačkih akata doznaje se, da su 1435. u Prištini na »potičistu«, izvan mjesta, jahači kopljem gađali obješenu rukavicu.

U poglavlju »Odjeci u narodnom životu« autor dokumentirano prati: 1. viteške igre, zatim igre kmetova i građana; 2. gadanje lutke; 3. nabađanje obručića; 4. razbijanje posude (koje je poznato u Holandiji, sjevernoj Njemačkoj, Bavarskoj i Zilji). Autor se potanko osvrće na našu čuvenu sinjsku alku te drži, da sadašnja sinjska alka odaje uglavnom talijansko-mletački ceremonijal, kojemu su dani turski nazivi, kao alka.

U poglavlju »Štehanje u Ziljskoj dolini« autor svojom poznatom stručnošću i akribijom potanko i sistematski raščlanjuje građu u ovoj gri, koja je ponos Ziljana-Slovenaca. Donosi izvještaje o njoj, grafički prikazuje njenu rasprostranjenost, spominje datume »žegena« kad se igra izvodi, potanko opisuje način štehanja, kad Ziljani na konjima razbijaju drvenu posudu koja je nataknuta na visoku stupu, i daje opis štehanja u prošlosti, kad je ono bilo ispočetka zabadanje i razbijanje mete, posude, oružjem nalik na koplje, i lovljenje obruča na to oružje. Tada je najuglednija mjesna djevojka kitila pobjednika vijencem. Ovi detalji pomažu autoru da ziljskoj igri nađe paralele u viteškoj kvintani. On raspravlja o nazivu ziljske igre i mete, te ustanovljuje da je štehanje njemačkoga podrijetla, što bi nekima mogao biti »dokaz« da je igra preuzeta iz njemačkoga susjedstva. Međutim, autor otkriva još stariji slovenski naziv za igru »sod pobijati«, te mu i to koristi da podrijetlo igre ne veže s dalekim i sličnim igrama u Holandiji i u Bavarskoj, nego s viteškim igrama u susjednoj Furlaniji.

Imajući baš viteške igre pred očima autor ne dijeli mišljenje romantičara, koji su, pod utjecajem Mannhardtova djela o šumskim i poljskim kultovima u ziljskoj igri, gledali ostatak kulta drva. Ne uvažuje ni »hunska« teoriju o podrijetlu Ziljana, njihova konjogojstva i igre, već ziljskoj igri nalazi pobudu u furlanskim kvintanama, gdje je meta bio drveni Saracen. Tome svom zaključku autor nalazi indirektnu potvrdu u ziljskoj predaji koja priča da su se Ziljani borili s psoglavcima i vođu njihova linčovali na stupu. U toj predaji on vidi spomen Ziljana na viteške igre u Furlaniji, ili negdje drugdje, gdje su vitezovi bili drvenoga Turčina s turbanom. Ziljani, kao vozači i trgovci, mogli su takve igre vidjeti na svojim putevima izvan Zilje. pa su ih onda na svoj način priređivali doma. Zanimljivo je da starci Ziljani još tumače, da posuda koja se razbija predstavlja tursku glavu s turbanom.

U Dodatku A. autor govori o kvintanama koje su u Italiji obnovljene iz turističkih motiva i o ljubljanskom boju lađara. Donosi podatke i o štehanju izvan Zilje. Poticaj za to dao je 1935. F. Marolt seljacima, odgajivačima konja iz sela Ježice kod Ljubljane. Oni su 1936. priredili štehanje po ugledu u Ziljanu. Poslije oslobođenja igru su obnovili. U Dodatku B. preštampan je sadržaj knjižice »Dei giuochi militari che hanno avuto corso in Friuli« što ju je 1762. objavio D. Ongaro.

U knjizi su objavljene brojne reprodukcije i crteži viteških igara iz evropskoga kruga, kao i iz same Zilje, što bogato ilustrira autorovo razlaganje. Mnogi navodi izvora, kao i napomene, upotpunjuju izlaganje i dobro je što je na kraju knjige donešen opširan rezimé na francuskom jeziku.

Tako smo djelom Nike Kureta dobili sintetičnu studiju o ziljskoj igri, kao odjeku viteških igara među ziljskim Slovincima. Ujedno je ova knjiga primjer i poticaj kako treba pristupiti folklornoj građi, osobito s graničnih područja.

Još neki podaci o viteškim igrama u Hrvatskoj: U Vrgorcu se na poklade niz glavnu ulicu igralo »Pagarešto«. U toj igri su igrači plovkama (pločasto kamenje) ciljali u buka (bukarica, drvena posuda) pred sobom i tjerali je pred sobom po zemlji. Buka je mogao biti rog, a najčešće je to bila limena posuda. Na Rabu ustanovljene su obdulje u XIV stoljeću. Viteške igre priređivane su i u gradu Krku na sajmu Lovrčevu (10. VIII) a kao priprema za njih u Vrbniku na Krku igrala se »igra od gunjac« u kojoj se štapom tukao gunjac (drveni štapić) što je bačen u zrak. U Zagrebu se u starini igralo na poklade »Prstene« što je također naličilo na alku.

Nikola Bonifačić Rožin

LJUBICA S. JANKOVIĆ I DANICA S. JANKOVIĆ, NARODNE IGRE, VIII knjiga. Prosveta, Beograd 1964.

Veteran jugoslavenske etnokoreografije, Danica i Ljubica Janković, izdale su novu knjigu narodnih plesova u kojoj opisuju plesove iz Dubice i Jasenovca u Hrvatskoj, zatim one iz Kolubare, Ljiga, Čačka i užičkoga kraja. U međuvremenu od pisanja do objavljivanja knjige umrla je Danica S. Janković te je u uvodu objavljen nekrolog u kojem su iznesene zasluge što ih je ova folkloristkinja stekla požrtvovnim i opsežnim radom na području skupljanja i objavljivanja narodnih plesova. Kad bismo ogleдали samo osam objavljenih knjiga, vidjeli bismo da je Danica Janković,

zajedno sa svojom sestrom Ljubicom, obuhvatila veliku građu te da su se njih dvije dotakle gotovo svih problema koji se tiču plesne narodne umjetnosti.

U teoretskom dijelu svoje osme knjige sestre Janković najprije pišu o narodnom dirigitiranju, a na kraju daju pregled srpskih narodnih plesova, raden na temelju njihova dugogodišnjeg iskustva.

Danica i Ljubica Janković dosljedno provode onaj sistem objavljivanja materijala kakav su dale i u svojim prijašnjim knjigama. Da bi se mogla dati potanka analiza pojedinih poglavlja, trebalo bi tačno poznavati plesne običaje i plesove u krajevima koje obuhvaća sadržaj ove knjige. Budući da ne poznajem dovoljno folklor Kolubare, Ljiga, Čačka i užičkoga kraja, zadržat ću se na opisima iz Dubice i Jasenovca, područja koje sam i sâm istraživao.

Neki detalji plesnog običaja Dubice i Jasenovca pokazuju da autorice nisu naišle na dobre kazivače, da nisu s dovoljno opreza upotrebile podatke što su im kazivači govorili. U neke se podatke moglo sumnjati već prema logici, tako u onaj da su u svatovima svirale dvojnice uz bubanj. Jasno je da labijalna svirala — dvojnice — ne može održati zvučnu ravnotežu s bubnjem. Očigledno su kazivači mislili na dvije svirale tipa zurne (svirale, ciganjske itd.) koje s malim bubnjem čine tipičan svirački ansambl u svatovima toga kraja. Do zabune je moglo doći to lakše što se dvojnice katkad upotrebljavaju pri plesu u običnim prigodama, ali dakako bez bubnja. Slična se nejasnoća javila i u opisu plesova. Od više vrsta kola u tom kraju (lagano, brzo, rajtek, šepica, drmeš, žensko, muško kolo itd.) uzet je najradije plesni obrazac (lijeva noga ulijevo a desna se primiče) i gotovo sva ostala kola, zatim se opisuju kao da se izvode na takav jednaki način, s napomenom da idu najprije sporo, a zatim se veoma snažno ubrzavaju. Veoma intenzivna vrtanja u kolu tipična je za neka kola toga kraja, ali se ona ne mogu izvesti opisanim plesnim pokretom, nego jednim drugim (desnom nogom ulijevo preko lijeve noge) koji je tipičniji i češći, ali ga autorice ne spominju. One navode jednu varijantu iz Jasenovca u kojoj se polazi desnom nogom, ispred lijeve, no daljnji tok kola pokazuje da je zaista posrijedi rijedak izuzetak i način plesa kojim se također ne bi mogle postići virtuozne vrtnje.

Za poznato dvozborno pjevanje u kolu, koje mali broj kazivača nije mogao demonstrirati, autorice kažu da »postoji brojna prevlast prvih glasova u prvoj trojki, a drugih u drugoj« i da ta prevlast »činji da i najjednostavnija melodija izgleda bogatija«. Naprotiv, drugi glasovi uvijek pretežu u narodnoj pjesmi toga kraja, a razlika koju su kazivači vjerojatno neuspješno tumačili može se manifestirati na dva načina: ili je riječ o posebnom ženskom, odnosno posebnom muškom zboru koji pjevaju istu ili čak različitu pjesmu u različitim visinama ili o dva ženska ili dva muška zbora koji također pjevaju u različitim visinama. To je tipično za dvozborno pjevanje i u Posavini, i u Baniji, i Pokuplju, i susjednom dijelu Slavonije.

Komentirajući stih o djevojci »lijepa 'oda i pogleda« sestre Janković kažu da je lijep hod djevojaka kao obrazloženje ljubavi u našoj narodnoj lirici sasvim neobičan. No baš naprotiv, veoma je poznata pjesma kojom majka upozorava sina prilikom odabiranja buduće žene:

Ne gledaj joj zlata ni dukata,
već joj gledaj 'oda i pogleda,
je l' joj raste za obručom trava ...

i opominje time sina neka uzme skromnu djevojku, skromna hoda i pogleda, i marljivu, kojoj neće rasti trava za obručom vedrice.

Opisan je premalen broj kola u odnosu na njihovu stvarnu brojnost, a izbor je bio jednostran. Sve to zbog pomanjkanja dovoljnoga broja pouzdanih kazivača i zbog nepoznavanja prilika u samim selima. Spominjući neke načine pjevanja, autorice i same konstatiraju da o tome nisu mogle dobiti više podataka, a slično tome žale i što nemaju zapisanu melodiju rajteka.

Upozorujući na neke slabosti pri opisu plesova i plesnih običaja iz Dubice i Jasenovca, ne želim nipošto navoditi čitaoca na pomisao da je rad i s drugih objavljenih područja također ispunjen jednakim slabostima.

Sestre Janković imaju neospornih zasluga za razvitak naše etnokoreologije i njihovu djelu treba pristupiti kao pionirskom radu. Svaki pionirski rad opterećen je